

CSÓKA ÚRTÓL GÁSPÁR ATYÁIG

Ünnepi kötet Csóka Gáspár OSB
75. születésnapjára

Szerkesztették: Rendtársai

Szent Mór Bencés Perjelség
Győr 2013

Sajtó alá rendezte: Somorjai Gabi
Korrektúra: Fal Ferencné Fias Jolán

A borítón:
Szent Benedek atyánk
magyarországi festő, 17. sz. vége – 18. század 2. fele
olaj, vászon; 84x57,5 cm
Pannonhalmi Főapátság

Felelős kiadó:
Horváth Dori Tamás OSB

© Szent Mór Bencés Perjelség

ISBN 978-963-08-6887-7

Készült a százhalombattai EFO Nyomdában
Felelős vezető: Fonyódi Ottó
www.efonyomda.hu

Curriculum vitae – számokban és címszavakban

Született: 1938. augusztus 3-án, Sopron megyében, Bükön.
Gimnáziumi éveit Pannonhalmán töltötte.
Beöltözött: 1956. augusztus 30.
1958. június 28-án **egyszerű fogadalmat tett.**
Ünnepélyes fogadalmat tett: 1961. június 28.
Pappá szentelték: 1961. augusztus 15.
Egyetemi hallgató: 1961–1966, ELTE BTK,
görög, latin, történelem szak.
1965–66: gyakorló tanár és diákokotthoni prefektus Győrött.
1966–74: gimnáziumi tanár, diákokotthoni prefektus Pannonhalmán.
1967–74: segédlevéltáros is.
1971–85 az éremtár őre is.
1973–74: igazgatóhelyettes, diákokotthoni prefektus.
1973–1978: az éremtár őre is.
1974–2012: főiskolai tanár: latin, görög, 1979-től egyháztörténelem.
1974–77: gimnáziumi tanár, diákokotthoni prefektus,
főiskolai tanár, levéltáros.
1976–2006: a Főapáti Tanács Tagja
1977–79: igazgató, főiskolai tanár, levéltáros.
1978-tól megbízott perjel is.
1979–85: perjel, főiskolai tanár, gimnáziumi tanár, levéltáros.
1980–2012: levéltár-igazgató, a régiségtár és közzettár őre.
1985–1987: Győrött házfőnök, gimnáziumi tanár, levéltár-igazgató.
1986–1989: a győri Hittudományi Főiskolán az egyháztörténelem tanára.
1987–1989: Győrött házfőnök és gimnáziumi, diákokotthoni igazgató, levéltár-igazgató.
1987–1990: megbízott előadó a Szófia Szerzetesi Főiskolán.
1989–1998: Pannonhalmán alperjel, gimnáziumi és főiskolai tanár, levéltár-igazgató.
1998–2006: Győrött házfőnök és gimnáziumi, diákokotthoni igazgató, levéltár-igazgató.

1999–2001: a győri Hittudományi Főiskolán a görög nyelv tanára.
2006– Gimnáziumi tanár, főiskolai tanár (2012-ig), levéltár-igazgató (2012-ig), a Szent Mór Perjelség könyvtárának vezetője.

Díjai, kitüntetései, elismerései

1986 Az iskolafenntartó pannonhalmi főapát **szent Gellért-díjban** részesítette pedagógiai munkája elismeréseként.
2006 A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia a **PRO PAEDAGOGIA CHRISTIANA-DÍJ** adományozásával nagyrabecsülését fejezte ki a több évtizedes áldozatos munkáért, amelyet az ifjúság oktatása és nevelése terén tett. Emellett az előjárók által adott más feladatoknak is hűségesen eleget tett, mint pl. a levéltári munka, perjeli és házfőnöki szolgálat.
2006 Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzatának Közgyűlése a megye közoktatásában végzett kiemelkedő munkájáért elismerését fejezte ki és a **GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE KÖZOKTATÁSÁÉRT PÉTERFY SÁNDOR-DÍJAT** adományozta neki.
2006 A műemlékvédelemért, a győri bencés templom restaurálásának gondos megszervezéséért **FORSTER GYULA-EMLÉKÉREMBEN** részesült.

Megjelent írásai

Szent Benedek rendje
Magyar Katolikus Almanach, 1984, 770. 775.
Rómer Flóris győri évei
Arrabona 26–30. évf., 217–219.
Címszavak bencés apátságokról
Korai magyar történeti lexikon (9–14. század), Budapest, 1994.
Szent László király győri tisztelete
Győregyházmegyi Almanach 1995, 9–25.

A Levéltár
Mons Sacer III., Pannonhalma, 1996, 233–244.
Pannonhalma
Szovák Kornél, Takács Imre, Csóka Gáspár, *Pannonhalma*, 1996.
A szerzetesrendek szerepe Győr tudományos, oktatási és kulturális életében
Városi Levéltári Füzetek 1997/1, 19–34.
A Győri Egyházmegye története a középkorban
A Győri Egyházmegye ezer éve, 2000, 22–27.
A bencés élet kezdetei Magyarországon Szent István korában
Tanulmányok a 950 éves Tihanyi Alapítólevél tiszteletére, Tihany, 2007, 37–45.

Fordítások

Szent András és Benedek legendája,
Szent Imre herceg legendája
(In: *Árpád-kori legendák és intelmek*, Budapest, 1983)

A nyomtatásban meg nem jelent, különböző konferenciákon elhangzott előadások témakörei

bencés rendtörténet, bencés apátságok (Somogyvár, Pécsvárad, Miskolc-tapolca, Telki, Celldömölk, Pannonhalma, Vértesszentkereszt, Tata, Lébény) jelesebb évfordulóit, Szent Benedek, Szent Márton, Szent Gellért, Szent Imre, Szent László, Julianus barát évfordulóit, Szent Rókus,
Szent István pannonhalmi kiváltságlevele, pannonhalmi levéltár, hiteleshely, a pannonhalmi apátság birtokai, Rómer Flóris, Jedlik Ányos, Halbik Ciprián, csanaki nép főiskola, bencés iskolák

Somorjai Ádám OSB

„Az én szemem a ...föltámadásra irányul”

Kelemen Krizosztom főapát (1929/1933–1947/1950)
és a bencés alapítási tervek az Újvilágban

Bevezetés

A brazíliai São Paulo¹ bencés alapítása² csakúgy, mint Woodside Perjelségé Kaliforniában,³ a 20. században a pannonhalmi bencések missziós munkájának eredménye. Történetükkel éppúgy, mint a nyugati magyar bencések történetével, korábban már foglalkoztunk.⁴ Az elmúlt esztendők folyamán forrásbázisunk nagymértékben bővült. Első lépésként Békés Gellért és Büki Gábor prokurátori levéltárát helyeztük el, mintegy ötezer tételt, a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltárban (PBFL).⁵ Ezt követően, ismételt

-
- 1 A portugál ékezet és az „au” diftong együtt hasonló kiejtésre utal, mint az olasz „San Paolo” írásmód, jelentése: Szent Pál.
 - 2 1931-től magyar misszió, 1953-tól konventuális perjelség, 1989-től apátság. Történetére lásd: *A magyar bencések 50 éve Braziliában*, São Paulo, A Szent Gellért Kolostor kiadása, 1981. és: Tóth Veremund OSB, A Szent Gellért kolostor Brazíliában, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – REGNUM* 8 (1996/1–2) 149–190.
 - 3 Alapítása 1957-ben, hamarosan konventuális perjelség rangjával, 1976-ban az Amerikai-Kasszinói Bencés Kongregációhoz csatlakozott. Erre lásd: Jávor Egon, 50 éves a magyar bencések alapítása. Woodside Perjelsége Kaliforniában, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (2007/1–2) 205–218. Angolul: Uő, *Beginnings: The Founding of Woodside Priory, Woodside Priory School*, 2007, 147 p. – Lásd még: *Being Benedictine, 50 years of Woodside Priory School*, Woodside Priory School, 2008, 181. – A hivatalos név: Woodside Priory, a postacím a kezdetben Redwood City volt, majd Woodside, újabban Portola Valley. Ez is jelzi, hogy a Silicon Valley környéki terület kezdetben lakatlan volt, az elmúlt ötven év során folyamatosan népesült be.
 - 4 Somorjai Ádám OSB, Magyar bencés közösségek Nyugaton, in: „Újat és régir”. Szennay András pannonhalmi főapát úr 80. születésnapjára, Pannonhalma, 2001, 149–160. A függelékben Békés Gellért *Külföldi rendi körlevelek* című könyvének mutatója, i. h., 154–160. Lásd még az itt idézett irodalmat.
 - 5 Egyoldalas leírását lásd: Somorjai Ádám OSB, Békés Gellért OSB és Büki Gábor OSB Prokurátori Levéltára, 1946–1992, kézirat, őrzési helye: PBFL. A következőkben idézett levelezés mind ebben a fondban található. Mint látni fogjuk, rendkormányzati igényű levelezésről van szó, erről tanúskodik az a 42 oldalas iktatókönyv is (*Protocollo di corrispondenza*), amely 1947 és 1961 között rögzíti a levelezést.

kutatóutak során⁶ összességében több mint ötezer dokumentum fénykép-felvételével gyarapodott a külföldi rendtörténeti forrásbázis. Birtokunkban utóbbiakról csak digitális felvételek vannak, az eredetiket továbbra is Szent Anzelm apátsága, a Woodside Priory és São Paulo apátsága őrzi.

Vázlatos áttekintésünket eme új források felhasználásával készítettük, egyelőre első jelentésnek szánjuk, amely később részleteiben is finomításra szorul.

Bencések az Újvilágban

Az Újvilágot ebben az írásban a megszokott értelmezés szerint Észak-, Dél- és Közép-Amerika területére értjük, ahol a nagy európai földrajzi felfedezések és népességmozgások következtében három nagy nyelvterület alakult ki: a portugál (Brazília), a spanyol (Latin-Amerika vagy Dél- és Közép-Amerika, de sokáig Mexikó és Kalifornia is idetartozott), valamint az angol (Amerikai Egyesült Államok és Kanada nagy része).⁷

Az Újvilágban a bencések időrendben először a portugál korona területein alapítottak, Brazíliában, a 16. században. Elhelyezkedésük mutatja az első portugál kolonizáció vonulatát; amint maga Brazília is sokáig az Atlanti-óceán partját jelentette,⁸ úgy a bencés monostorok is itt, az első kolonizáció gyümölcsei. 1827 óta Brazil Kongregációba tömörülnek.⁹ Előrebocsátjuk,

6 E sorok írója kétszer, 2010 és 2012 karácsonyán Woodside-ban, továbbá egyszer, 2011 márciusában a Szent Anzelm apátságban járt, ahol a woodside-i levéltár található. Kelemen rendtársunk 2010 augusztusában a Szent Anzelm apátságban, Albin rendtársunk pedig 2012 júliusában São Paulóban készített felvételeket a rendi levéltárakról.

7 A francia nyelv ma a kanadai Québec államban hivatalos nyelv, amely terület nem tartozik a jelen írás érdeklődési körébe.

8 Ami nem a tengerpart, azt ma is *interiornak* nevezik, tehát belső területeknek.

9 XII. Leó pápa 1827. június 7-én választotta le őket a Portugál Kongregációból. Jelenleg négy apátság: Bahia (alapítás: 1582), Olinda (1586), Rio de Janeiro (1590) és São Paulo (1598) és három konventuális perjelség tartozik hozzá: Garanhuns (1940), Brasília (1987), Pouso Alegre (1957; 2007-től konventuális perjelség). Van még több, más kongregációtól függő ház. Irodalom: *Catalogus Monasteriorum O.S.B., Monachorum. Editio XXI*, Róma, 2010, 107–118. – A São Paulo történelmi városközpontjában lévő São Bento apátság szerepet játszott a magyar misszió kezdetén, mert befogadta Szelecz Arnoldot. A magyar misszió kezdetén a városnak kevesebb mint egymillió lakosa volt, az agglomerációban a lakosság száma jelenleg 25 millió körül van.

hogy éppen itt, Brazíliában valósult meg a 20. században fokozatosan egy magyar alapítás, amely ma a Magyar Bencés Kongregáció második apátsága.¹⁰

A magyar bencések a 20. századig nem gondoltak arra, hogy missziókban vegyenek részt. Az első lépés a brazíliai misszió megalapítása volt, de még nem azzal a gondolattal, hogy bencés közösséget létesítsenek, hanem azzal, hogy a São Pauló-i magyarok számára biztosítsák a lelkipásztori ellátást.

Magyar bencés alapítási tervek és motivációik

Az alapítási tervek a második világháborúban történt összeomlást követék, részben azért, mert voltak rendtársak, akik az Újvilágban rekedtek, és voltak, akik ezt követően érkeztek az Újvilágba. Voltak európai alapítási tervek is, ezek azonban nem valósultak meg.¹¹

10 Az Amerikai-Kasszinói Kongregáció, Saint Vincent Főapátság központtal Mettenből, a Svájci-Amerikai Kongregáció, Saint Meinrad központtal, Engelbergből eredezteti magát. Az amerikai bencésekre hasznos összefoglalás a következő mű: Joel Rippinger OSB, *A Bencés Rend az Egyesült Államokban* (Rendtörténeti Füzetek 7), Pannonhalma, 2003.

11 Időrendben első helyen ilyen a bajor tegernseei alapítás gondolata. Az ősi Tegernsee apátsága bajor állami gimnáziumként működött. 1948 táján fölmerült, hogy a magyar bencéseket hívnák oda. A Wittelsbach család, az apátság épületének tulajdonosa azonban jelentős összegért akarta átengedni (amennyiért a bajor állam bérelte); az épület felújításra is szorult, a bajor állam pedig meg akarta tartani a német nyelvű gimnáziumot. Így a tervet hamarosan ejteni kellett. – Időrendben ezt követi a szintén bajorországi kastli alapítás terve, amely részben meg is valósult. Burg Kastl magyar gimnáziuma az 1956-os menekültek számára alapult, működését az elmúlt évek során beszüntette. Itt, főleg a kezdeti periódusban, több rendtársunk is szolgált, ám az iskola, a kortársak által részben képviselt szándékok ellenére, nem vált bencés jellegű gimnáziummá. Hat rendtársunk tevékenykedett ott hosszabb-rövidebb időn át: Sümegh Lotár (1956–1961), Galambos Ireneusz (1957–1968), Karikás Günter (1960–1980), Endrédy Csanád (1966–1980), Lébényi Szilárd (külföldi tartózkodásának évei: 1959–†1971; ő előbb Seckauban, majd Maria Laachban, Kastlban, később a München melletti Oberhachingban élt). Ezenkívül a salzburgi fogadalmas Kocsis János és Silly Károly (mindketten 1958–1959) is dolgozott Kastlban. Lásd Galambos Ireneusz OSB, Kastl egykori bencés reformapátság – ma Nyugat egyetlen magyar gimnáziuma, in: *Corona Fratrum. Dr. Szennay András főapát úrnak 70. születésnapjára*, Közreadják: Rendtársai, Pannonhalma, 1991, 321–348. – Blazovich Ágoston 1994 körül így emlékezett rá: „Amikor 1959-ben felmerült a Kastlban lévő gimnáziummal kapcsolatban egy európai kolostor alapítása, főapát úr véleménye az volt, hogy jobb lenne az amerikai kolostorok erősítése...” Lásd: Blazovich Ágoston OSB, *A nyugaton élő magyar bencések élete és előjárójuk*, in: *Az egység szolgálatában. Köszöntő Békés Gellért 80. születésnapjára*, II. kötet. Boór János, Kiss Ulrich SJ és Kovács K. Zoltán közreműködésével szerkesztette Somorjai Ádám OSB, Pannonhalma, Katolikus Szemle, 1994, 9–21. 15. 17.

Azt a kifejezést használtuk, hogy „az Újvilágban rekedtek”. Ez nem saját kifejezésünk, hanem a győri származású Jordán Emilé, aki ezt így élte meg és így mondta el e sorok írójának 1994-ben São Paulóban. Ennek történetét ő így látta: Szelec Arnold rendtársunk 1931-től működött ugyanott, az odakerült magyarok pasztorálása volt a feladata.¹² Mivel elég nagy távolságokra kellett rövid idő alatt eljutni, kialakulóban volt egy olyan rendi gyakorlat, hogy az ő segítségére, részben világot látni is, frissen diplomázott rendtársak kerültek oda, de csak néhány évre, majd újabb két rendtársat küldött ki a rend. Az első Horváth Anzelm (1934–1942) volt, a második Markos János rendtársunk (1937–1939),¹³ őket követték Jordán Emil és Hets Aurélián 1939-ben. Ők tehát nem azzal a szándékkal mentek Brazíliába, hogy ott éljék le az életüket, hanem azzal, hogy két esztendő elteltével visszatérnek. Ebben akadályozta meg őket a második világháború, a hadi események és az azokat követő összeomlás.¹⁴ 1945 után éppen nem az volt a kérdés, hogyan lehet külföldről hazajönni, hanem inkább az, hogyan lehet hazulról külföldre menekülni.

Ilyen értelemben elmondható, hogy Arnold, Emil és Aurélián rendtársaink brazíliai jelenléte gondviselészerű volt,¹⁵ mert már kialakítottak ott egy olyan helyet, ahova az újabb kivándorlók érkezhettek – így 1947-ben

– Nem kifejezetten bencés monostor alapítású tevékenység a párizsi magyar misszió alapítása, amely jórészt a magyar bencések munkájának eredménye, erre lásd Borovi József, *A franciaországi magyar katolikus lelkészségek története I. 1925–1945*, Budapest, 2000, 165–166. Párizsban következő rendtársaink működtek: Szalay Jeromos (1942–†1964), Rezek Román (1945–1965), Gácsér Imre (1946–1960) és Tóth Veremund (1949–1951).

12 A péri származású Szelec Arnold egészen 1972-ben bekövetkezett haláláig São Paulóban élt és tevékenykedett.

13 *A magyar bencések 50 éve Brazíliában*, A Szent Gellért Kolostor kiadása, São Paulo, 1981, 7. – Vö. Berkó Pál és Legányi Norbert (szerk.), *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986*, 1987, 182. 200.

14 Horváth Anzelm 1942-ben azért tért vissza Magyarországra, mert Brazília és Magyarország között hadüzenetváltásra került sor, lásd: Tóth Veremund, *A Szent Gellért kolostor Brazíliában*, i. m., 153. Ha Horváth Anzelm netán azért tért volna vissza az akkor ott tartózkodó atyák közül másodszeniorként, mert az utána érkezettek voltak a fiatalabbak és rájuk szükség volt, az magyarán a visszaemlékező Jordán Emilnek ezt a mondatát.

15 Jordán Emil 1949 tavaszán Pittsburghbe ment és ottmaradt 1949-ig. Mint a keyporti alapítás részletezésénél látni fogjuk, maga Krizosztom főapát úr kérte föl erre az útra: legyen kísérfője amerikai útján.

ketten: Kerényi Olaf és a római Zágon József testvéröccse, Zágon Bertalan, aki később, 1951-ben elhagyta a rendet. Simon Bálint¹⁶ és Tóth Veremund pedig 1951-ben érkeztek.¹⁷ Az idők folyamán a párizsi magyar misszió és a kastli magyar gimnázium adott hosszabb ideig munkát rendtársainknak, de mindkettő átmenetinek bizonyult.¹⁸

Összességében elmondhatjuk, hogy az alapítási tervek esetében két alapvető motiváció érhető tetten. Az egyik a külföldi, nevezetesen a brazíliai, a São Paulo környéki magyar pasztoráció, a másik a külföldre került rendtársak útkeresése.

Kelemen Krizosztom főapát utazása az Újvilágba, 1947–1950

Kelemen Krizosztom 1929-től főapáti koadjutorként, 1933 márciusától pedig főapátként szolgált,¹⁹ 1947 márciusában hagyta el Magyarországot, s útlevélkérelmében azt jelölte meg, hogy brazíliai rendtársait vizitálná és egy pesti intézet fenntartásához akar adományokat gyűjteni.²⁰ 1950. november 7-én halt meg az Egyesült Államokban, Pittsburghben. Utazásairól a következőket tudhatjuk:²¹

16 Simon Bálint rendtársunk 1949-ben hagyta el Magyarországot, Fribourg-ból érkezett São Paulóba, 1958-ban halt meg. Ő a São Pauló-i bencés alapítás első halottja.

17 Tóth Veremund 1949–1951 között Párizsban tartózkodott.

18 Párizs: Imre rendtársunk 1960-ban költözött át délre, Szalay Jeromos 1964-ben bekövetkezett halála után Román rendtársunk maradt még 1965-ban, ezt követően ő is São Paulóba költözött. – Burg Kastl: Lotár rendtársunk 1961-ben Mariazell kegyhelyére és bencés monostorába került. Günter kurzustársa hívására Csanád 1966-ban költözött át délről, ahol korábban 11 éven át eredményesen működött, majd 1980-ban ők ketten Diesteddében költöztették a fiúinternátust, amely két év után nem népesült be újra. Attól kezdve ők ketten Bajorországban, Regensburg mellett lelkipásztorként tevékenykedtek. Ireneusz rendtársunk 1969-től Burgenlandban működött.

19 Lásd: Somorjai Ádám, Kelemen Krizosztom pannonthalmi főapát kinevezései és lemondásai, in: *Uő, Visitatio apostolica Institutorum vitae consecratae in Hungaria 1927–1935. – A Magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja* (Rendtörténeti Füzetek 11.), Pannonthalma, 2008, 21skk.

20 Várszegi Imre Asztrik OSB, *Kelemen Krizosztom (1929–1950)* (Pannonthalmi Főapátok 1), Budapest, METEM, 1990, 269sk.

21 Fő forrásunk a prokurátori levéltárban őrzött levelezés, ezen túl lásd Szennay András visszaemlékezését, in: *Visitatio apostolica Institutorum vitae consecratae in Hungaria 1927–1935*, i. m., 106–108.

1947 márciusában vonattal Párizsba ment, a külföldi magyar bencések szeniorához, Szalay Jeromoshoz. Ezt követően április 18-án repülön Rio de Janeiróba érkezett,²² onnan pedig szárazföldi úton São Paulóba utazott, innen hajón ismét vissza Genovába,²³ szeptemberben részt vett Rómában a soros apátkongresszuson, innen intézte személyes ügyét a Szentszéknél, valamint a komárnói rendtársak ügyét.²⁴ 1947. november 17. körül egy Róma környéki apátságban tartózkodott,²⁵ de innen hamarosan visszatért. Római tartózkodására Jordán Emil 1949 áprilisában úgy emlékezett, hogy 1947. augusztus 15-én érkezett, és 1948. május 7-én vagy 8-án távozott az Egyesült Államokba.²⁶

1948: Első angol nyelvű levelét 1948 áprilisában írta Békés Gellérthez a Pittsburghtól 25 amerikai mérföldre lévő Buena Vistából, ahol az Isteni Megváltó Leányai közösség lelkeszeként működött.²⁷ Júliustól októberig a

22 1947. április 22-én Rióból Sárközy Pál kormányzó apáthoz írt beszámolójában azt írta, hogy: „Csak az Óceánon találkoztunk többször felhővel, amelyeket felülről szemlélünk a tündöklő napsugárban”. Ebből következtethetünk arra, hogy repülön utazott. Az aláírt másolati példányt lásd a São Pauló-i apátság levéltárában: „09 Correspondencias entre o Prior Conventual ou o Abade e Pannonhalma”.

23 „Isten segítségével, pompás út után, aug. 23-án reggel megérkeztünk Genovába.” Kelemen Krizosztom levele P. E. Jordan rendtársaihoz, Sant’Anselmo, 1947. augusztus 27., 1 p., ikt. sz. 10/1947. – A néven nevezett rendtársak: Arnold, Emil és Aurélián, akikkel találkozott, továbbá az újak, Olaf és Bertalan, akikkel nem; idézzük: „Nagy szeretettel üdvözlöm a két új braziliai misszióst, Olaf és Bertalan rendtársakat. [...] Nagyon sajnálom, hogy velük nem találkozhattam.” i. h. Olaf és Bertalan augusztus 13-án érkeztek, amint a Mindszenty bíboros hercegprímáshoz intézett levelében ezt említi, lásd a forrásközlést. 1947 nyarán ily módon a három főből álló bencés közösség létszáma öt főre gyarapodott.

24 A komáromi konventuális perjelség jogállására lásd: A komárnói/komáromi bencés ház önállósulása, in: Somorjai Ádám, *Visitatio apostolica Institutorum vitae consecratae in Hungaria 1927–1935.*, i. m., 451skk. A komáromi konventuális perjelség felállításának dokumentumait lásd itt, 490skk.

25 Békés Gellért 1947. november 17-én kelt levele Sárközy Pál kormányzó apáthoz, 1 p.

26 Dr. Georg Bartsch OSB-nek, a primás apát titkárnak 1949. április 9-én kelt levele Békés Gellérthez, ikt. sz. 379/49, 1 p. – Jordán Emil fentebb idézett augusztus 15-ei dátuma tehát néhány nappal korábbi időpontot kell hogy jelentsen.

27 „*Thank God I have found a »Vicarello« here by the name of St. Joseph Convent at Buena Vista. The address is: Daughters of the Divine Redeemer, R. D. No. 1 Elizabeth, Penna.*” Kelemen Krizosztom főapát (első) angol nyelvű kézírásos levele Békés Gellért prokurátorhoz Rómába, 1948. április 21., ikt. sz. 16/1948, 1 p.

magyar cisztercieknél tartózkodott, a Wisconsin állambeli Okauchee-ban.²⁸ Október 15-éig a pittsburghi Szent Anna plébánián tartózkodott,²⁹ majd a newarki bencéseknél.³⁰ 1948. december 6-án Pittsburghból keltezte levelét.³¹

1949: Január 26-án és június 20-án Morristown bencés perjelségéből jelentkezett.³² A húsvétot a Wisconsin állambeli Benet Lake-ben töltötte,³³ innen érthető kapcsolata az ottani alapító perjellel, Richard Felixszel.³⁴ A karácsonyt már Pittsburghben töltötte.³⁵

1950: Február 18-án Sárközy Pál kormányzó apátnak Pannonhalmára Pittsburghból, a Szent Anna plébániáról ír,³⁶ február 26-án ismét Morristownból. Ebben a levelében felhatalmazza Békés Gellértet, hogy ezentúl intézze az Apostoli Szentszéknél az újvilági bencések ügyeit is, prokurátori

28 Kelemen Krizosztom három levele Békés Gellérthez, 1948. július 31., augusztus 19., október 26. – A zirci ciszterciek csak 1958-tól vannak Dallasban, 1963-ban nyerték el az apátsági rangot. Ezt megelőzően, főleg az Okauchee környéki Spring Bankben és másutt éltek és a megtelepedésen dolgoztak. Lásd: Thomas Pruitt (szerk), *Cistercians in Texas. The 1998 Jubilee* [Our Lady of Dallas Cistercian Abbey, 1998.] Lásd különösen Farkasfalvy Dénes O. Cist. apát úr írását: *Cistercians in Texas: The First Forty Years*, i. m., 18–49.

29 Kelemen Krizosztom levele Békés Gellérthez, [1948.] október 12., 2 pp. – Jordán Emil OSB 1948. október 25-én azt írta szintén Gellértnak, hogy „Átmenetileg Főapát Úrral vagyok együtt ezen a plébánián”. A Szent Anna plébánia levelezési címe: 4735 Chatsworth Street, Pittsburgh 7. Pa. [Pennsylvania].

30 Kelemen Krizosztom levele Békés Gellérthez, 1948. október 26. A feladó címe: St. Mary's Abbey, 528 High Street, Newark 2. New Jersey. Newark ma New York külvárosa.

31 Kelemen Krizosztom levele Békés Gellérthez, 1948. december 6., 2 pp.

32 Kelemen Krizosztom levele Morristownból Békés Gellért prokurátorhoz, 1949. január 26., június 20.

33 A fentebb már említett ciszterci érdekeltségű Okauchee-től 73 amerikai mérföldre. A Milwaukee főegyházmegyében fekvő Benet Lake-et a Conception Apátság szerzetesei alapították 1945-ben, 1950-től konventuális perjelség, 1952-től apátság. A Svájci-Amerikai Kongregáció 7. apátsága.

34 Richard Felix Benet Lake-i perjel 1949. május 25-én kelt levele Békés Gellérthez. Lehet, hogy a húsvéti látogatásnak éppen Richard Felix ejtette szerét, hiszen alapítási terveihez partnerekre volt szüksége; lásd alább.

35 „... főapát úr jelenleg itt tartózkodik immár 3. hete.” Hoffer Lipót OSB 1950. január 11-én kelt levele Békés Gellérthez, 1 p.

36 Kelemen Krizosztom levele Sárközy Pál kormányzó apáthoz Pannonhalmára, a levél másolata Békés Gellért prokurátornak Rómába, 1950. február 18., 2 pp. Sárközy Pálra lásd: Rétfalvi Balázs, Sárközy Pál főapáti kinevezése, in: Illés Pál Attila és Juhász-Laczkó Albin OSB (szerk.), *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon*, (Rendtörténeti konferenciák 7/1), Budapest, METEM, 2012, 561–572.

jogkörrel.³⁷ Az esztendő folyamán elhatalmasodott rajta a betegség, halála november 7-én következett be. Utolsó periódusában az elizabethi magyar nővérek (Isteni Megváltó Leányai) ápolták. A Saint Vincent Főapátság a neki kijáró főpapi pompával temette el.

Kelemen Krizosztom főapát és az újvilági alapítások

Főapátsága alatt az első ilyen alapításról szóló döntés Szelec Arnold missziója volt, őt 1931-ben disponálta São Paulóba. A magyar misszió alapításának kezdeményezése a magyar kormányzat megkeresésére Serédi Jusztinián OSB, esztergomi érsektől, Magyarország hercegprímásától érkezett. A magyarok Brazíliában – bizonyára éghajlati adottságok miatt is – São Paulo környékén telepedtek meg.

Kelemen Krizosztom főapátsága alatt a második lépés az alapítás irányába a brazil misszióknak szóló intézkedés volt: néhány évre egy-egy fiatal rendtársat disponált oda. E folyamat további fejlődését és kibontakozását akadályozta meg a második világháború kitörése. A második világháborút követő bencés migrációnak egyik oka az, hogy – az egymilliónyi magyarral és a magyar honvédséggel együtt – néhány rendtársunk a fegyverszüneti egyezményt követően Nyugaton találta magát, mások pedig politikai okokból hagyták el az ország területét. A legnagyobb csoportot Krizosztom főapát disponálta a római Szent Anzelm Prímásapátságba, hogy tanulmányait végezzék; elöljárójuknak pedig Békés Gellértet küldte ki, aki 1946-tól 1994-ig működött ott professzorként, bizonyos ideig perjelként, 1946–1966 között prokurátorként, ezt követően *superior maior*ként, akit a pannonthalmi

37 Kelemen Krizosztom főapát 1950. február 26-án Morristownból írt levele Békés Gellért prokurátornak Rómába, ikt. sz. 11/1950. A kézzel írt levél teljes szövege:

„St. Mary’s Monastery. Morristown, New Jersey, febr. 26. – [19]50.

Kedves Gellért Úr: őszinte bizalommal és szeretettel fölkérem és meghatalmazom, hogy a dél- és észak-amerikai rendtársak ügyeit ugyanazon, procurator generalis-i joggal és ügybuzgósággal képviselje az apostoli Szentszéknél, amellyel eddig is vitte Pannonthalma ügyeit. Amennyiben szükséges, e megbízást, amely egyébként magától értetődő: szíveskedjék a Szent Kongregációval és a Ftdő Abbas Primas Úrral közölni.

Midőn eddigi áldozatos munkájáért hálás köszönetet mondok, jövő fáradozásaira a jó Isten gazdag áldását kérem hálás hű testvére Krizosztom” [s. k.]

főapát külföldi helynökének tekintett.³⁸ Külön csoportot képez Tóth Veremund és Simon Bálint rendtársunk, akiket a hazai viszonyok alakulása miatt előljárói szándék küldött Pannonhalmáról Nyugatra, majd néhány év elteltével onnan São Paulóba.

Ebbe a kivándorlási, emigrációs folyamatba illeszkedett be Krizosztom főapát útja is, aki hazájába csak hamvaiban tért vissza.

Az USA-ba érkező bencésekről idézzük Woodside alapítóját és krónikását:

„Kelemen Krizosztom főapát úr, miután elhagyta hazáját, rövid római és brazíliai tartózkodás után, 1947-ben³⁹ az Egyesült Államokba költözött. Itt ismerte föl az új világ nyújtotta lehetőségeket, itt látott új életteret az iskoláikat elvesztett rendtársainak és innen szorgalmazta a magyar bencések amerikai letelepedését.

Sárközi Pál apát úr fölhívására Hoffer Lipót és Olajos Elréd⁴⁰ indult elsőnek ezzel a céllal külföldre és érkezett 1948-ban az Egyesült Államokba. Ugyanezen év végén előbb Jávor Egonnak, majd Brunner Emődnek sikerült elhagyni a magyar hazát. Őket a külföldön élő bencések főnöke,⁴¹ Békés Gellért irányította az USA-ba.

Római tanulmányaik befejezése után Jáki Szaniszló 1950-ben, Horváth Achilles pedig 1952-ben amerikai kolostorok meghívására került az Újvilágba.

38 1946-ban Büki Gábor, Horváth Achilles, Karikás Günter és Iróffy Zsolt személyében négy, 1947-ben Endrédy Csanád és Jáki Szaniszló személyében további két fiatal rendtárs kezdte meg tanulmányait Rómában. Tanulmányi idejüket követően Gábor rendtársunk a filozófia professzoraként működött ugyanott, a Szent Anzelmben, egészen 1997-ig, Achilles rendtársunk 1952-ben az Egyesült Államokba került, Szaniszló 1950-ben szintén az USA-ba, Csanád és Zsolt São Paulóba, Günter pedig Svájcba (onnan pedig Burg Kastlba). – Az 1957–1974 közötti időszakra forrásértékűek a rendi körlevelek, lásd: Békés Gellért OSB, *Külföldi rendi körlevelek 1957–1974* (Rendtörténeti Füzetek sorozat 4.), Róma–Pannonhalma, 2000.

39 1947-ben hagyta el Magyarországot, de az Egyesült Államokba csak 1948 tavaszán utazott át.

40 Békés Gellért 1949. március 23-án azt írta: „Elréd és Lipót Párisban várják Usa-vízumukat.” Ezért az USA-ba érkezésük 1949-ben történhetett. Az 1948-as évszámban azonban olyan értelemben nincs évtévesztés, hogy 1948-ban mindkettőjüket Mariazellben találjuk. Lásd Kelemen Krizosztom [1948.] október 12-én kelt levelét Békés Gellérthez, 2 pp. – Olajos Elréd 1955-ben elhagyta a rendet.

41 Békés Gellért ekkortájt még nem volt a külföldön élő bencések főnöke. Hivatalos minősége: a Magyar Bencés Kongregáció prokurátora az Apostoli Szentszéknél. Az 1950. február 26-án kelt főapáti rendelkezés szerint prokurátori megbízatása az észak- és dél-amerikai rend-

Hites Kristóf és Barát Benignus, akiket Szalay Jeromos Kanadába küldött, 1953-ban csatlakoztak a már az USA-ban élő rendtársaikhoz.”⁴²

Krizosztom főapát úr Pannonhalma kormányzását Sárközy Pál bakonybéli apátra bízta, de őt a bencés prímásapát továbbra is a Magyar Bencés Kongregáció prézes apátjának tekintette. S míg jurisdikciót nem gyakorolt a rend hazai része fölött, tekintélye elismert volt a külföldi bencések között. Ő ugyanakkor tiszteletben tartotta a már felelősséggel felruházott rendtársak jurisdikcióját, így Szalay Jeromos rangidős rendtársunk dispoziációs jogkörét. Emiatt egyfajta bizonytalanság uralkodott a rendtársak körében a fontos döntések meghozatala terén. Ez idő tájt több alapítási terv is volt, amelyek közül egyik sem realizálódott. A közös letelepedés, a kaliforniai alapítás hét évvel Krizosztom főapát úr halála után valósult meg.

Alapítási tervek Kelemen Krizosztom főapát újvilágbeli tartózkodása idején, 1947–1950

A hidegháborús hangulat jegyében

A korabeli levelezést lapozgatva, 70 év távlatából, mai optikából nézve bizonyára megdöbbenéssel olvassuk, hogy Krizosztom főapát úr és a nyugati magyar bencések világvége-hangulatban éltek, s a szovjet megszállás alatt álló Magyarország területét, de még Bécset is bizonytalannak tartották. Értékes adalékokat találunk itt a második világháborút követő hazai

társakra is kiterjedt. Gellért atya 1950. december 4-én, tehát Krizosztom főapát úr halálát követően kapott megújított dispoziációt Sárközy Pál kormányzó apáttól. Eszerint az Olaszországban és Ausztriában élők eljárója lesz, de még nem az összes külföldié. Idézet: „Érintetlenül hagyva az eddigi megbízatásokat, melyeknek értelmében a Franciaországban, Angliában és Németországban élő rendtársak eljárója Jeromos úr, a Délamerikában élőké Emil úr, az Olaszországban és Ausztriában élőké Gellért úr, kinevezem Emőd urat az Észak-Amerikában élő rendtársak eljárójává.” Sárközy Pál kormányzó apát levele a Rendtársaknak, 1950. december 4., ikt. sz. 35/1950, 1 p. Megjelent in: Blazovich Ágoston OSB, *A nyugaton élő magyar bencések élete és eljárójuk*, i. h., 11.

42 Jávor Egon, *50 éves a magyar bencések alapítása, Woodside Perjelsége Kaliforniában*, i. m., 205.

közhangulatra, de talán még inkább a szerzetesekre, akiktől, mint ismeretes, éppen ebben a periódusban, 1948 júniusában vették el az iskolákat. Mivel azonban az intézkedés visszaadta Pannonhalmának és Győrnek a két gimnáziumot, így, ha a *numerus clausus* jegyében is, de a bencések folytathatták működésüket.⁴³

A levelezésben további hasonló megfogalmazásokra figyeltünk fel:

1947 őszén Szalay Jeromos tollából ezt olvashatjuk: „Ma emberi számítás szerint a pusztulás előtt állunk. Itt [Párizsban] az alap megvan a jóakaratiának, hogy a folytonosságot megőrizzék.”⁴⁴ „A helyzet azonban az, hogy Franciaországban nem érdemes befektetni, mert az elsők között lesz, mit az oroszok előzönlének.”⁴⁵ „S a fenyegető háború? Elkerülhetetlennek mondják. Aki legjobban mondja, hogy nem lesz háború, az fél tőle legjobban.”⁴⁶

1949 elején Kelemen Krizosztom főapátnak Békés Gellért prokurátorhoz írt levelében a következőket találjuk: „...én igen szívesen látnám itt: Egon, Engelbert (innen övét is segítheti), Elréd, Damáz, Benignus, Lipót, Menyhért r[end]társakat, Ágostont is.”⁴⁷ Nem értem őt, hiszen így otthon is maradhatott volna. Ha az orosz egyet lép, akkor már sehova sem futhat. – Szegény jó Jedlik Ányos, de igaz volt!”⁴⁸

43 Mint ismeretes, a bencéseken kívül még három szerzetesrend folytathatta ily módon tevékenységét, az összes többitől megvonta a magyar állam a működési jogot. – Krizosztom főapát úr halálos ágyán értesült arról, hogy Rákosi éppen azért nem oszlatta fel a bencés rendet, mert ő külföldre ment. Lásd: Várszegi Imre Asztrik OSB, *Kelemen Krizosztom (1929–1950)*, i. m., 273.

44 Szalay Jeromos OSB 1947. augusztus 26-án kelt levele Kelemen Krizosztom főapáthoz Rómába, 5 pp.

45 Szalay Jeromos 1947. szeptember 4-én kelt levele Kelemen Krizosztomhoz Rómába, Párizs, 2 pp.

46 Szalay Jeromos 1947. szeptember 19-én kelt levele Kelemen Krizosztomhoz Rómába, Párizs, 4 pp. ikt. sz. 12/1947.

47 Blazovich Ágoston OSB, aki 1948. december 13-án lépte át Kőszegnél a határt. 1949-től 2004-ben bekövetkezett haláláig Bécsben élt. Az általunk ismert prokurátori levelezésben itt bukkan fel először a neve, ebből vélhető, hogy a levél dátuma – 1949. január 26. – előtt frissen érkezhetett Bécsbe. Mivel a rendi történeti névtár szerint 1949 februárjában kezdte meg bécsi tartózkodását, elmondható, hogy Krizosztom főapát legalább ez esetben naprakészen lehetett informálva a külföldre érkező bencések mozgásáról. Vö. Blazovich Ágoston OSB, *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986*, i. m., 11. Továbbá: *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Névtára 1802–1986*, i. m., 218.

48 A Jedlik Ányos bencésre való utalás értelme számunkra ismeretlen. – Kelemen Krizosztom főapát levele Morristown bencés apátságából Békés Gellért prokurátorhoz Rómába, 1949. január 26., 2 pp. – Lásd a fakszimilét a 163. oldalon.

1949 végén pedig Hoffer Lipót OSB tollából ezt a megfogalmazást találjuk: „És akkor amikor Rendünk otthoni léte – emberi szemmel nézve – csupán idő kérdése, az isteni Gondviselés kegyelméből esetleg egyszer megkezdhető újjáépítés érdekében készek vagyunk bármi áldozatra, ha ezt a célt megvalósíthatónak látjuk.”⁴⁹

Ez a világvége-hangulat nem volt egyedi – elegendő arra gondolnunk, hogy a magyar jezsuiták és a magyar ciszterciek egész növendékiségüket megpróbálták Nyugatra menteni. Az ő részbeni sikertelenségük is okozta, hogy a magyar bencések nem követték példájukat, ugyanakkor tudatosan próbálták megtenni, ami megtehető.

Krizosztom főapát úr azonban nem gondolt arra, hogy véglegesen telepdedjen meg, hazakészült, s addig is úgy óhajtotta elhelyezni a rendtársakat, hogy „egymástól el ne szokjanak, se a közösségi élettről leszokjanak”.⁵⁰ Máshol így vallott szándékairól: „Emilünk csak Brazíliát látja. A többi szét akarja szórni a r[end]társakat. Csak aztán legyen, aki összegyűjtse és újra egységesítse őket. 1786–1802-ig a jozefinizmus után legnagyobb bajunk épp az egymástól és a monasztikus közösségi szellemtől való elszokásunk volt. Kár, hogy ez a fontos szempont nem vezeti a társakat. Az én szemem az esetleges katasztrófa utáni föltámadásra irányul s mindent abból a szemszögből nézek. Azért akartam Rómába, Komáromba sok r[end]társat vinni, hogy a jövő számára mentsek új misszionáriusokat. Úgy látszik, a komáromiak is megvárják, míg a kés a nyakukon nem lesz, s akkor már igazán késő lesz.”⁵¹

Alapítási tervek

Az alapítási tervek között időrendben első Szalay Jeromos kanadai alapításának gondolata, majd ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok területén következik néhány próbálkozás, illetve Dél-Amerikában két el-

49 Hoffer Lipót OSB 1949. december 29-én kelt levele Békés Gellért prokurátorhoz. (Kísérő sorok Kelemen Krizosztom, Jávör Egon, Hoffer Lipót, Olajos Elréd körleveléhez.)

50 Várszegi Imre Asztrik OSB, *Kelemen Krizosztom (1929–1950)*, i. m., 271.

51 Kelemen Krizosztom levele Morristownból Békés Gellért prokurátorhoz, 1949. január 26. – Utóbbi kitélt úgy értjük, hogy ő is az alább említendő argentinai alapítási tervet tartotta volna megoldásnak a komáromi rendtársak adott helyzetében.

képzelés. Ezek közül egyik sem valósult meg. Rövid felsorolásunkban ott időzünk el hosszabban, ahol Krizosztom főapát úr személyesen is részt vett az alapítási folyamatban, tehát az Egyesült Államok viszonylatában.

Kanadában

Alberta államban, Evansburgben Jeromos rendtársunk farmot vett, ahol Szelec Arnold rokona, szintén Szelec telepedett le. A farmmal Jeromos atyának nagy tervei voltak, ám azok nem teljesedtek be. Polgár Vilmos, Jeromos atya unokaöccse, Jeromos halálát követően hosszú kiértékelést írt a farm történetéről. A farmot végül eladták, ebben a kérdésben már a woodside-i konvent is szavazott.

Az Egyesült Államok területén

– Keyport (New Jersey), 1947 vége

1947. november 1. – december vége között intenzív levelezés folyt Róma–Pannonhalma – Newark – São Paulo között. Ez a komolyan vett terv váltotta ki, hogy a részletek intézése végett Krizosztom főapát úr az USA-ba készült, ő hívta meg Jordán Emilt, legyen kísérője. Tanulságosak ennek az alapításnak a részletei. Keyportban Ildefons Herwegen maria-laach-i apát alapított függő perjelséget azzal a szándékkal, hogy legyen hol megvetniük a lábukat az apátság tagjainak, ha Hitler feloszlatná otthon az apátságot.⁵² Keyport Perjelsége Trenton egyházmegye területén fekszik, vonaton egy óra New Yorktól. Százhatvan acre terület, nagyjából erdős, 60 acre művelhető, közepes minőségű föld. A főépületben 16 szoba és istálló, két lakás, egyenként öt-, illetve hatszobás.⁵³ A második világháború után a német bencések feladták ezt a helyet, átmenetileg a magyar premontreiek telepedtek meg ott, de később eltávoztak.⁵⁴ Békés Gellért prokurátor 1947.

52 Raszlawicz Iván O. Praem (St. Norbert Abbey West De Pere, Wisconsin USA,) 1947. december 16-án kelt levele Békés Gellért prokurátorhoz Rómába, ikt. sz. 24/1947, 2 pp.

53 P. Damasus Winzen OSB (Regina Laudis, Bethlehem, Connecticut, U.S.A.), Maria-Laach megbízottjának 1947. november 6-án kelt levele Békés Gellért prokurátorhoz Rómába, 1 p.

54 Kolos Bertold OSB 1947. november 1-jén a római Szent Anzelmben kelt levele P. Damasus Winzenhez, hivatkozik Gerinczy Pál premontrei prelátus közlésére.

november 15-én Patrick O'Brien OSB newarki apáthoz fordult további információkért. Utóbbi tájékoztatása szerint az illetékes püspök nem akarja más bencés közösségnek eladni, csak nekik, a közelben lévő newarkiaknak, s bár a környéken népes magyar kolónia volt több magyar plébániával, a magyar ferencesek lelkipásztori ellátását és a kisegítő papokat elegendőnek tartotta.⁵⁵ Békés Gellért haladéktalanul tájékoztatta Sárközy Pál kormányzó apátot Pannonhalmán,⁵⁶ itt a dékáni testület (főapáti tanács) foglalkozott a kérdéssel és pozitívan állt hozzá, de további informálódást tartott szükségesnek.⁵⁷ Békés Gellért maga akarta elkísérni Kelemen Krizosztom főapátot amerikai útjára, ezért féléves szabadságot kért a Szent Anzelm-ben, de ezt nem kapta meg. Ezért más személyeket javasolt maga helyett: Emőd, Imre, illetve Emil atyákat.⁵⁸ Krizosztom főapát, aki e levélváltáskor egy

55 Patrick M. O'Brien OSB newarki apát 1947. november 22-én kelt levele Békés Gellérthez, 1 p. Ugyanígy a megkérdezett maria-laach-i atyák, Damasus Winzen OSB és Michael Heinlein OSB.

56 Békés Gellért 1947. november 17-én kelt levele Sárközy Pál kormányzó apáthoz, 1 p.

57 „Tudomás, mihez tartás és végrehajtás végett közlöm a következőket: 1. A pannonhalmi dékáni testület az eléje terjesztett külföldi új munkakörök, illetőleg letelepülési lehetőségek közül legszimpatikusabbnak tartja az amerikai Egyesült Államoknak New Jersey tartományban, Keyport helyen való letelepülés gondolatát. Az eddig kapott erre vonatkozó információk azonban még hézagosak és elégtelenek. Nevezetesen tisztázandó a kérdés, hogy miért akarják a Maria-Laach-i ott élő bencések fenti házukat és birtokukat elhagyni. Továbbá, hogy milyen föltételek mellett kapnánk meg az ottani épületeket, berendezést, földbirtokot. Ameddig további és biztos információkat nem kap a dékáni testület, hozzájárulását csak elvi szempontból tudja nyugodt lelkiismerettel megadni.” – Sárközy Pál kormányzó apát 1947. december 4-én kelt 1703/1947. számú levele Békés Gellérthez (ikt. sz. 31/1947).

58 „Bizonyosan meg méltóztatott már kapni nov. 14-én kelt, Keyport ügyében írt leveletem. Azóta egy személyemmel kapcsolatos, jelentős esemény történt, mely némileg módosítja az előző levelemben írtakat. A primás apát úr a consilium academicum elé vitte félévre szóló helyettesítésem ügyét. A consilium nem egyezett bele a helyettesítésbe, mivel egyrészt nem tartja szükségesnek elmeneteletem (Főapát úrnak rendelkezésére állna egy németül tudó Newark-i páter), másrészt a főiskola számára nem tartja kívánatosnak a helyettesítést. Véleményem szerint azonban a Főapát úrnak szüksége van kíséretre abban az esetben is, ha odakinn segítségére volnának a Newark-iak. Főapát úr idős ahhoz, s nem is elég gyakorlati érzékű, hogy ilyen hosszú útra, idegen világba maga utazzék. A Newark-i páter sem állhatna állandóan rendelkezésére, ha a ház a mi tulajdonunkba kerülne, de a rendtársak még nem érkeztek volna ki. Szóval mindenképpen szükségesnek tartom, hogy valamelyik arra alkalmas rendtárs karácsonyig ide kiutazzék, s Atyánkat a tengerentúlra elkísérje. Legjobb volna, azt hiszem Emőd, aki tudomásom szerint beszél angolul, s akivel

Róma melletti apátságban tartózkodott,⁵⁹ ezt a felvetést olyan fontosnak tartotta, hogy személyesen óhajtotta intézni, ezért megbízásából Gellért már november 27-én írt Jordán Emilnek, felkérve őt, hogy kísérje főapát urat amerikai útján.⁶⁰

– A Richard Felix OSB-féle tervek 1949-ben

1949. tavasz–ősz: Newark, Ohio⁶¹ – Egy Wehrle nevű amerikai jótevő, Richard Felix OSB közvetítésével, az ohioi Newarkban felajánlott 570 acre jó minőségű földet és 20.000 dollár adományt készpénzben, hogy a magyar bencések monostort tudjanak alapítani. Bernard Kaelin prímásapát is tárgyalt az ügyben, Krizosztom főapát úr is, Jordán Emil és Szalay Jeromos is, személyesen. Az illetékes püspök is (Columbus, Ohio), úgy tűnt, jóindulattal volt a terv iránt.⁶² Ez az 1949. év tavaszán nagy reményekkel teli terv őszi meghíúsult. Ennek egyik oka a püspök feltételei és időhúzása volt, s vél-

Főapát úr is szívesen menne. Természetesen érvényes útlevéllal kell jönnie. Folyamatban van Főapát úr és kísérője számára az amerikai vízum megszerzésének ügye. Mindenesetre, ha Emőd odahaza is meg tudná szerezni az Egyesült Államok beutazási engedélyét, föltétlenül tegye meg.” – Békés Gellért prokurátor 1947. november 17-én kelt, Sárközy Pál kormányzó apáthoz Pannonhalmára szóló leveléből, amely személyi postán ment.

59 „Főapát úr jelenleg nem tartózkodik Rómában: egy Róma-környéki kolostor vendége.”
Lásd az előző jegyzetet.

60 „Főapát Úr megbízásából és részletes utasításai szerint írom a következőket. Mint tíz napja küldött levelében írta nektek, nem megy most vissza Brazíliába, mert a Rend érdekei másfelé szólítják. Az Egyesült Államokba készül. Beutazási ügye egyenesben van, úgy hogy valószínűleg a 48-as év elején el is indul. Útjának közvetlen célja, hogy a mellékelt információ alapján megtekintse és lehetőség szerint megvegye Keyport prioratusát. A prioratust a Maria-Laachiai adják el, mert pasztorációval és neveléssel nem foglalkozva, maguk számára kilátástalannak ítélik a helyzetet. Mindezek előrebocsátása után azzal a kéréssel fordul Hozzád Főapát úr, hogy kísérd el őt északamerikai útjára. Először nem akart megzavarni Benneteket, s engem hívott, az Anselmianum azonban még helyettes ellenében sem akar elengedni, mert tekintettel körülménye jogi helyzetére (prímás apát és az apátok viszonya), veszélyes precedenst jelentene. Szóval Főapát úrnak angolul beszélő (legalább is magát megértető), missziós munkára alkalmas, gyakorlati érzékű kísérőre van szüksége, s mindezeket a tulajdonságokat Benned látja alkalmasan együtt.” – Békés Gellért levele Jordán Emilhez, 1947. november 25., ikt. sz. 29/1947., 1 p.

61 Tehát nem a New Jersey állambeli Newark apátsága.

62 Richard Felix Benet Lake-i perjel 1949. május 25-én kelt angol nyelvű levele Békés Gellért prokurátorhoz.

hetően az a titkolt szándéka, hogy nem akarta,⁶³ a másik az, hogy a magyar bencések nem tudtak a jötevő szándéka szerint rövidre szabott határidőn belül letelepedni,⁶⁴ a harmadik pedig a jötevő türelmetlensége, aki már az őszre akart ott látni egy csoport bencést. Ez az eset rávilágít arra, hogy a rendtársak nem tudtak időben döntést hozni, és nem voltak még kint elegendő számban – más szavakkal, ez a lehetőség túl korai volt. Ugyanakkor teljes

63 Nyilatkozatot óhajtott a prímás apáttól, „hogy nem tartunk igényt plébániára, iskolát – elsősorban magyar származású gyermekek számára nyithatunk, s házukban a bencés kolostorok fegyelme szerint élünk”. Békés Gellért prokurátor 1949. szeptember 30-án kelt levele Sárközy Pál kormányzó apáthoz, részlet. A prímásapáti nyilatkozatot időben megkapta, két különböző dátummal is, lásd Békés Gellért prokurátor 1949. október 12-én kelt levelét Sárközy Pál kormányzó apáthoz, részlet. Gellért prokurátor később már így fogalmazott: „A kapott levelek alapján egyre világosabban látom, hogy a döntő ok az volt, hogy a püspök nem akart szerzeteseket.” – Békés Gellért 1949. október 15-én kelt levele Sárközy Pál kormányzó apáthoz, részlet.

64 Michael J. Ready columbusi püspök 1949. szeptember 26-án kelt levele Bernard Kaelin prímásapáthoz, másolat, ikt. sz. 91/1949, 2 pp. – A belső okokat Békés Gellért így írta le: „A másik ok kétségtől egyrészt Főapáturunk, másrészt Jeromos úr és Emil között, a lát-szólágos egyetértés mögött, az együttműködés teljes hiánya. Jeromos úr és Emil nem voltak tekintettel azokra a megbeszélésekre, amelyeket Főapátúr Richard Felix-szel és Mr. Wehrlevel folytatott. Mr. Wehrle arra számított, hogy már ősszel együtt lesz egy kis közösség Benet Lake-ben ill. a szomszédos bencés kolostorban, mely céltudatosan és tervszerűen készül arra, hogy az ohioi farmot átvegye s ott a bencés életet megindítsa. E helyett, Jeromos úr, mint mondja, előző kötelezettségeinek eleget teendő, Kristófot és Benignuszt egy-egy évre lekötötte Kanadába. Lipót a pittsburghi magyar plébánián lett káplán állandó jelleggel, Elréd pedig a Newark-i bencés kollégiumban, meghatározott időre le nem kötve, tanár (ő szabadulhat fel legkönnyebben). Ezek a dispoziciók természetesen keresztülhúzták Főapáturunk számításait, s mivel ő a Prímás Apátúr nyilatkozata ellenére, (hogy Főapáturat tekintti az USA-i magyar bencések előjárójának) sem volt hajlandó Jeromos úrral és Emillel szemben előjáróként fellépni (valószínűleg rengeteg kellemetlenséggel járt volna a már megtörtént dispoziciók visszacsinálása), s ismételten ki is jelentette, hogy az ő helyzete olyan, mint egy nyugalmazott tábornoké, természetesen megrendült a bizalom Mr. Wehrleben a magyar bencések akcióképességét illetően.

Jeromos úr a felelősséget természetesen teljes mértékben Főapát úrra hárítja, az ő »meg-gondolatlan ígéreteire«, melyekkel Mr. Wehrleben a jövőben bencés házzal kapcsolatban igen nagy reményeket keltett. Arra azonban nem gondol Jeromos úr, hogy meg sem próbálta összehangolni saját kész terveit (a rendtársak elhelyezését illetően) Főapátúrnak Mr. Wehrlevel folytatott megbeszéléseivel. Mr. Wehrle bizonyosan megvárta volna, míg a Prímás Apátúr visszatér Rómába, s a püspök vonalán rendeződik az ügy, ha nem kellett volna látnia a magyar bencések vezetői között az együttműködés teljes hiányát, s ezzel kapcsolatban Főapáturunk kezének megkötöttségét. Azt csak röviden említ meg, meg némileg szubjektív impresszió, hogy Jeromos úrban bizonyos ne-

komolysággal fölmerült az a kérdés is, ki az észak-amerikai magyar bencések előljárója.⁶⁵

További tervek Richard Félix perjel részéről, aki a számára benyújtott, bencések letelepítésére történt ajánlatok közül a következők bármelyikét hajlandó volna közvetíteni:⁶⁶

„1. Reading közelében, Harrisburg és Philadelphia között Pennsylvániában van egy 600 acre nagyságú farm épülettel (kb. 500 hold), ahol iskola nyitására is

mesnek nem nevezhető elégtételérzet mutatkozik azzal kapcsolatban, hogy Főapáturunk »nagy terve« (ohioi alapítás) kútba esett. Jeromos úr különben ismételtén kijelentette, hogy az USA-előljáró-kérdést rendezni kell, maga részéről azonban *(nem óhajt vezető szerepet)*, meg akarja szerezni (a Rendnek) az Észak-Franciaország-i kis birtokot, oda akar visszavonulni.” – Békés Gellért prokurátor 1949. szeptember 30-án kelt levele Sárközy Pál kormányzó apáthoz, részlet.

65 „Felmerül tehát az USA-i előljáró kérdése. Ezzel kapcsolatban szabadjon Lipót rendtársunknak Pittsburghban, 1949. szept. 22-én kelt levelét idéznem. »A tanulságot le kell vonnunk az ohioi birtok elvesztésével kapcsolatban – Ez pedig az – írja –, hogy egy, itt Amerikában székelő, tekintéllyel és jogi meghatalmazással felruházott előljáró nélkül itt soha nem megyünk semmire, mert velünk senki szóba nem áll. Ez mindegyikünk véleménye, akik eljutottunk idáig. Mikor ideértem, azt gondoltam, Emilnek valami joghatósága van fölöttünk is, de a Te leveledből, amit neki írtál, rájöttem, hogy ő is csak tanácsadó főapát úr mellett, aki viszont állandóan azt hangoztatta, hogy ő csupán egy szabadságolt tábornok és semmi több. Ennek ellenére még a nyár folyamán úgy döntöttünk, hogy alapítandó új házunk előljárója főapát úr lesz. Ez a döntés abban az időben, tekintettel főapát úr akkori egészségi állapotára, még aggasztott. A múlt héten azonban egészen megnyugodtam. Főapát úr kérésére elrepültem hozzá és örömmel láttam, hogy teljesen más, mint volt májusban, érkezésünkkor. Ugyanez a véleménye a newarki apátúr-nak is és Elrédnek is. Főapát úr idegileg és testileg is nagyon jól van és minden reményünk meglehet arra vonatkozólag, hogy a legalkalmasabb vezetője lesz az idekerült rendtársaknak. Azt fölöslegesnek tartanám, hogy jurisdictióját Brazíliára és Párisra is kiterjesszék. Jeromos úrnak még mindig egészen más a véleménye főapát úrról, amit úgyis nagyon jól ismersz. Maradjon Jeromos úr Párisban, Emil úr Brazíliában. Arra, hogy itt valami érdemlegeset kezdeni tudjunk egy következő alkalommal, elegen leszünk. Kristófnak, Béninek, Egonnak ugyanaz a véleménye, ami az Elrédé és az enyém.« Magam is csatlakozom Lipóték véleményéhez.” Békés Gellért prokurátor 1949. szeptember 30-án kelt levele Sárközy Pál kormányzó apáthoz, részlet. Lásd még az idézett levelet: Hoffer Lipót OSB 1949. szeptember 22-én kelt levele Pittsburghból Békés Gellérthez, 1 p.

66 „Richard Felix, Benet Lake-i perjel úr november 12-én meglátogatta főapát urat és vele a morristowni perjel úr jelenlétében lényegében a következőkről tárgyalt:...” 1949. november 17-én kelt följegyzés név nélkül, ikt. sz. 1/1950, 2 pp. Részletek.

volna remény, mégpedig Richárd F. szerint legjobb volna számunkra egy késői hivatásokat előkészítő 1–2 éves tanfolyamú iskola. A 84 éves püspök ellene van, de R. Felix bízik a Gondviselésben.⁶⁷

2. Texas, a cowboy-ok hazája. A följánlott farm 1000 acre nagyságú, épület van rajta. A püspök tárt karokkal várna bennünket és reánk bízna egy egész vármegyét, amelynek 25,000 lakója közül 25 katolikus. Missiók terület, de szép jövővel kecsegtet. A közelben olajmezők. Az éghajlat nagyon egészséges. Nyári időben üdülés céljából sokan fölkeresik ezt a vidéket és egy fölállítandó üdülőtthon nagyon kifizetődne. A morristowni perjel úr szerint a lelkek szempontjából »szűz talaj«, ahol a konvertiták közül komoly hivatások várhatók.

3. New Mexico. Santa Fé tájékán. Részletek nem ismeretesek, de az éghajlat ott is egészséges és az előbbi lehetőségek fönnállanak.

4. Wisconsin államban egy másik ajánlat szintén ismeretlen részletekkel.

5. Ezekről független a buffaloi püspök ajánlata, amelyet a cisztereknek tett, de számunkra is szívesen fönn tartja, miután a ciszterek lemondtak róla. Monasztikus szerzetet szeretne az egyházmegyéjébe, de szívesen látná az iskolát is, amelynek felépítéséhez a költségek felével hozzájárulna. Éghajlat meglehetősen kellemetlen, a kanadai határ és a Niagara közelében.”

Ezek a felvetések azonban – egyelőre úgy tűnik – felvetések maradtak, a magyar bencések már nem foglalkoztak velük érdemben. Egyik-másikat Richard Felix meg tudta valósítani, az ő személye és életműve megérdemli figyelmünket. Az amerikai bencések történésze így ír róla: „Az új századra jellemző vállalkozó szellemet a Svájci-Amerikai Kongregációban a Conception Apátság egyik szerzetese, Richard Felix atya testesítette meg talán a leginkább. Számos tekintetben a 20. század Wimmerének tekinthető,⁶⁸ ötletgazdag és örökös tervező volt, személyéből sugárzott a hittérítő munka iránti lelkesedés, a buzgalom, hogy új közösségeket alapítson a bencés élet terjesztésének érdekében. [...] kidolgozta egy új bencés kongregáció megalapításának tervét. Eszerint, az új közösség a legkorszerűbb kommunikációs eszközökre támaszkodva hittant tanítana, ígét hirdetne és pénzbeli támogatást szerezne. [...] A társaság célja kisebb »monasztikus központok« létrehozása volt az Egyesült Államok paphiányban szenvedő területein. [...] Felix

67 E tervet fejtette ki egy véleményyt kérő rendi körlevél, amelyet Kelemen Krizosztom, Jávör Egon, Hoffer Lipót, Olajos Elréd 1949. december 29-én küldött szét Newark apátságából, 2 pp. – A példányon Lipót utószava Gellért számára.

68 Boniface Wimmer (1809–1887) metteni bencés az első amerikai alapító, Saint Vincent Főapátság első főapátja, az Amerikai-Kasszinói Kongregáció alapítója (1855).

a gyors cselekvésen alapuló »először alapíts, azután gondolkozz« vezetési stílusa olyan missziós modellt képez a monasztikus mozgalomban, melynek számos előnye volt, de akadt hátulütője is. Előnyére vált elszánt kísérletező kedve, de hátránynak számított a terjeszkedési kényszer, amely gyakran nem vette számításba a közösség felkészültségét vagy véleményét a továbblépéssel kapcsolatosan.”⁶⁹

Az a benyomásunk, hogy a Richard Felix-féle javaslatok azért sem talál-
tak tetszésre, mert ő a saját alapítási tervei részeként tekintett a magyarokra,
és saját jurisdikciója alá akarta vonni őket – bár, mint írta, csak átmenetileg,
míg nem tudják rendezni állampolgárságukat és egyházi jogállásukat. De a
kezdet az fontos, és a kezdet már függőséget és elkötelezést jelentett volna
az akkor még csekély létszámú magyar bencés atyák számára.

Dél-Amerikában

Röviden említjük meg itt a két dél-amerikai alternatív tervet, amely azonban
nem valósult meg. Az egyik Argentínában merült föl 1949-ben, komoly in-
dítás után csak terv maradt. Concepciónban (La Plata állam) egy hölgy épü-
letet és farmot hagyott volna a magyar bencésekre, a közeli La Platában
pedig a Katolikus Egyetemen lelkészséget kellett volna fenntartani. A kettő

69 Rippinger, J., *A Bencés Rend az Egyesült Államokban*, i. m., 210–211. Richard Felix
1890-ben Missouri államban született, 1952-től az általa alapított Benet Lake monos-
torának apátja (1964-től koadjutort kapott), magas életkort megélve Pecos monos-
torában halt meg (New Mexico állam, USA) 1973-ban. A kor tömegkommunikációs
eszközeit is igénybe vette az evangelizációhoz, így hetenként 15 perces rádióműsört
adott és írásban is jelentős volt evangelizáló működése. Minden terve nem sikerült, így
az amerikai missziós bencés kongregáció alapítása sem, és több alapítása még életében
megszűnt, de hatása így is jelentős volt. Életrajzához lásd Rippinger J., *The Monastic
Vision of Richard Felix*, in: *The American Benedictine Review* 48 (1997/4) 372–395. Itt
néhány mondatot a magyar bencések is kapnak: „In an even more enterprising fashion,
Felix was in contact with Hungarian Benedictines in the United States to make a founda-
tion on this land, with the proviso that they would be under the jurisdiction of the
monastery at Benet Lake. [Hivatkozással Felix 1949. december 25-én Krizosztom fő-
apát úrhoz írt levelének a Conception Apátság Levéltárában őrzött példányára is, amely-
nek másolatát lefényképeztem 2012 karácsonyán Woodside-ban.] This was a first hint
of how Felix was later to welcome to Benet Lake refugees of the Hungarian revolution
of 1956 [...] The Hungarians never followed through on the invitation. However the
Reading land passed to Felix and a mission priory was established there in 1952.” In: *i. m.*,
379–380.

egy alapításként vetődött föl és a nyugati rendtársak optikájából nézve megoldás lehetett ugyan, de a felvidéki rendtársak – Biró Lucián házfőnököt a prágai nunciatúra révén tudták elérni – úgy döntöttek, hogy nem hagyják el hazájukat, Szlovenszkót (kivétel: Kristóf és Benignusz atyák, akik az USA-ba kerültek), és Concepción püspöke sem támogatta ezt az alapítási tervet. – A São Pauló-i atyák levelezésében egy ideig ismételten találunk utalást egy új alapítás gondolatára a brazíliai Paraná államban, de végül is a São Pauló-i iskola alapítása mellett döntöttek.⁷⁰

Összefoglalás

Összefoglalásként elmondható: abban, hogy a Nyugatra került magyar bencések az Újvilágban egyrészt a korábbi alapítású brazíliai São Paulóban találták meg helyüket, és hogy itt vita communisra került sor, adott feladatkörben, Jordán Emilnek volt döntő szerepe. Az Egyesült Államokban nehezebb volt gyökeret eresztetni, ennek nyelvi okai is vannak. Hiszen minden magyar bencés tudott latinul és a portugál nyelvet hamar elsajátította, de az angol nyelv ismerete ekkor csak kevesek privilégiuma volt, és a tanulás is hosszabb időt vett igénybe. Kelemen Krizosztom főpát úrnak az a döntése, hogy személyesen tájékozódik az esetleges keyporti alapítás részleteit illetően, ezt követően pedig 1948 tavaszán történt utazása az Egyesült Államokba, eldöntötte, hogy több rendtárs is odakerült, s átmenetileg, másfél esztendőre délről Jordán Emil is. Főpát úr személye körül kristályosodott ki egy csoport Brunner Emőd, Hoffer Lipót és Jávör Egon személyében, amely azonban még létszámban is, felkészültségben is gyarapodásra szorult. Az ő ottléte volt az a vonzerő, ami az Egyesült Államokba hívta a magyar bencéseket. Őelőtte egyik sem érkezett oda, neki való személyes szolgálattételre érkezett Emil délről, és ő hívta oda a többieket is. A részletek feltárása még további forrásos vizsgálatokat igényel. Alapos előkészületeket követően a hét magyar bencés végül is 1957-ben alapította meg Kaliforniában a Magyar Bencés Kongregáció új konventuális perjségét.

70 Utóbbira lásd Jordán Emil OSB 1950. november 2-án kelt beszámoló levelét Békés Gellérthez, ikt. sz. 33/1950., 1 p. Melléklete: a brazíliai rendtársak (Jordán Emil, Szelec Arnold, Hets Aurelián, Zágon Bertalan, Kögl Szeverin, Sarlós Engelbert, Kerényi Olaf) beszámolója, 3 pp. – Később egy alternatív terv meg is valósult a Santa Caterina állambeli Nova Santa Rosában.

FORRÁSKÖZLÉS

Az itt közölt dokumentum őrzési helye: Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, a fond elnevezése: Békés Gellért OSB és Büki Gábor OSB Prokurátori Levéltára. Az iktatószám Békés Gellért prokurátori iktatókönyvére utal. Törekedünk arra, hogy megahagyjuk az eredeti helyesírást.

Kelemen Krizosztom főapát Rómából, 1947. szeptember 5-én kelt levele Mindszenty József bíboros hercegprímáshoz, 3 pp., ikt.sz. 11/1947.

Másolat

Főméltóságú és Főtisztelendő Bíboros Hercegprímás Úr!
Eminenciás Uram!

Méltóztassék megengedni, hogy három hónapos brazíliai tartózkodásomról néhány szóval beszámolhassak.

Eminenciád magas megbízása értelmében a Rio de Janeiro-i és a Sao Paolo-i bíborosérsek uraknak személyesen átadtam Eminenciád kegyes sorait. A rioi bíborosérsek úrnak rögtön megérkezésem után, f. é. áprilisában, a sanpaoloi bíborosérsek úrnak, aki székhelyétől hosszabb ideig távol volt, az idei június hó végén. A sanpaoloi bíborosérsek úrnak július 1-én kelt sajátkező írásában a magyar bencés atyákat bízza meg a Magyarország számára való gyűjtés megrendezésével. A rioi érsek úr a kíséretemben levő Jordán Emil rendtársamat egy hónapra rögtön Rioban visszatartotta, hogy a gyűjtést szervezze meg. Nevezett rendtársam be is járta és adakozásra szólította föl a brazil főváros minden jelesebb intézményét. Sajnos, magának a gyűjtésnek technikai megrendezésére hiányzik a megfelelő személyzet. A mintegy 30.000-et kitevő sanpaoloi magyarság már egyhónapi távolléte alatt is türelmetlenül követelte Jordán Emilt vissza Sao Paoloba. Rendtársaim rendkívüli elfoglaltsága legalább elméletileg valamelyest enyhült annak következtében, hogy f. é. augusztus 13-án két újabb rendtársam érkezett Brazíliába Kerényi Olaf és Zágon Bertalan személyében. Azért mondom, hogy elméletileg, mert gyakorlatilag nagyobb körre fogják kiterjeszteni működésüket, s így változtatlanul el lesznek foglalva. Magam részéről ismételten sürgetni fogom Eminenciád magas szándékának megvalósulását. Természetesen Brazíliával szemben szerényebb igényekkel kell fellépünk, mint az északi részekkel szemben, mert

az ország természeti erői nem lévén kiaknázva, a lakosság életszintje messze elmarad az Egyesültállamok népeié mögött.

A Buenos Aires-i és Chile-i bíborosérsek uraknak nem adhattam át személyesen a levelet, hanem csak pósta útján, mert ezekre az elmaradt utakra a költséget, amit úgyis brazil rendtársaimtól kaptam, a Sao Paoloban most épülő, mintegy 1500–2000 lelket befogadó templom építésére fordítottam. Szelec Arnold magyar bencés plébános ugyanis emberileg szólva semmiből építi a kápolnák és iskolák egész sorát, építette a kis brazíliai rezidenciát, s építi most az említett magyar templomot, mely egyúttal plébánia-templom.

Három rendtársam lelkipásztori munkájába magam is szabályszerűen beállottam. Jurisdictiont csak a sanpaoloi bíborosérsek úrtól kértem, minthogy a magyarság zöme az ő egyházmegyéjében lakik. Mind a két bíboros úr rendkívül jóságos irányunkban. Ha elég emberünk volna, rövid sanpaoloi tartózkodásom alatt is három értékes meghívást fogadhattunk volna el. Lelkipásztori körutamban többször megfordultam Villa Anastacion, Villa Ipojukán, Villa Pompeián, legalább egyszer Freguezián, Villa Moccán, Villa Ypirangán, Villa S. Caetanón, S. Andrén és a Sao Paolótól 900 km-re fekvő Árpádfalván. Kerestem újabb magyar bevándorlókat a Campo Limpo-i gyűjtőtáborban. Hetenként egyszer-kétszer látogattam otthonukban a kiválóbb katolikus családokat. A felsorolt kilenc helyen 3–400 hívőt találtam. Az óriási városban szétszórta élő, különböző vallású (sok a prot. szekta, amelyeket északamerikai pénzen tartanak fenn) magyarságnak ha felét vesszük katolikusnak, – a megszállott keleti részekről u. i. nagyon sok prot[estáns] vándorolt ki – akkor is csak 1/5 a gyakorló katolikus. Munka tehát vár elég az újonnan érkezett két fiatal bencésre is. A lelkipásztorilag számításba jövő magyarság hűsége, áldozatkészsége, ragaszkodása azonban valóban megható. A szegény munkásnép vallásos meggyőződéséért erejét felülmúló áldozatokra képes nemcsak pénzben, hanem időben, fáradságban, munkában is. Ezeknek az áldozatával épül a Villa Anastacio-i magyar templom. Ez a nép készséggel fog áldozni, mihelyt az említett célú kiadásokon túl lesz, ill. azok mellett is, az otthoni magyarság céljaira. Már áldoztak is Eminenciád magas felszólítása előtt is.

Az idei Szent István-i ünnepségeket szép magyar színdarab előadásával, a Szent István napját megelőző és követő vasárnap pedig magában Sao Paoloban tábori szentmisével, egész nap tartó ünnepségekkel (mintegy 3–4000 magyar részvételével) tették emlékezetessé, a második vasárnap pedig

(mintegy 1500 résztvevővel) zárandoklatot rendeztek a bencés lelkipásztorok vezetésével Carapicui-ba; rendtársaimnak kis, 16 holdas gazdaságán volt a megvendéglésük.

Jordán Emil és Hets Aurelián rendtársaim rendkívül sokat foglalkoznak az állandóan beszivárgó magyarok elhelyezésének és megsegítésének ügyével. E célra benn a város szívében irodahelyiségük van, de a Villa Anastacio-i plébánia is állandó táborhelye a magyarságnak, úgy hogy 3 hónap alatt bizony nem jutottam hozzá a portugál nyelv tanulásához, minthogy állandóan magyarok között voltam.

Az idősebb magyarok olyan intenzíven élik át a magyar sorsközösséget, mintha csak odahaza volnának a csonka hazában. Az ifjúság sajnos már keveset tud elhagyott hazájáról és hazája nyelvén. A színdarabok tanításakor valósággal magyarul olvasni és beszélni kell őket tanítani. Az ember ilyenkor hálás, hogy egy kis hiúság is van a világon. Így szívesebben hozzák meg a fáradsággal járó áldozatot. Figyeltem más nemzetiségek életét is. Megható az otthoni litványség áldozata. Gyönyörű templomot és zárdákat építettek a kivándorló litványség számára. Ennek a hívő és hozzánk hasonlóan mártír népnek a vezetősége tudta, hogy hitében él a nemzet. Még inkább így van ez, ha idegenbe szakadnak egy-egy nemzet fiai.

Biztosíthatom tehát Eminenciás Uramat, hogy ha az említett nehézségek miatt későn is, szerény keretek között is, Brazíliában lesz visszhangja Eminenciád magas fölhívásának.

Jelentenem kell Eminenciás Uramnak, hogy argentiniai utam elmaradásához hozzájárult az is, hogy az ott nagy eredménnyel működő magyar ferenceseknek kitűnő segítségük van Luttor Ferenc prelátus úr személyében, aki Brazíliába érkezésem után rögtön Argentínába indult.

Az intelligencia megközelítése vallási szempontból nagyon nehéz, mert nem tudják levetni szinte beléjük rozsdásodott korábbi előítéleteiket. Egyébként sokat és szívesen vannak rendtársaim társaságában.

Legyen szabad megemlítenem még, hogy a bíborosérsek urakon kívül tárgyaltam a brazíliai apostoli nuncius úrral, a Guarupe-i és Rio Preto-i püspök urakkal, a délamerikai bencések főapátjával, a Rio de Janeiro-i és a Sao Paulo-i apát urakkal, Carmo de Rio Claroban két napot együtt töltöttem az ott népmissziót tartó Rio de Janeiro-i jezsuita házfőnökkel, továbbá La-Croix papi íróval, aki boldogemlékű Tóth Tihamér püspök úr műveit fordította portugálra és maga is a sexualis problémát tárgyaló nagyértékű munkájának

második kiadásán dolgozik. Nagy kár, hogy ebben az óriási birodalomban mindössze annyi pap működik, mint régebben egy nagyobb német egyházmegyében.

Kérem Eminenciás Uramat, kegyeskedjék egyelőre szerény jelentésemet tudomásul venni. Eminenciád magas személyére, apostoli munkájára a jó Isten további gazdag áldását kérem, Eminenciád fölszentelt bíborát mély hódolattal csókolva

Róma, 1947. szeptember 5-én

Kelemen Krizosztom [s. k.]

Kedves Gellért úr! Attól félttem, más küldött helyére. Ha idejönne, nem
 is bánom. - Ha feltétlenül, aritág, keresztvárosi és a köz. U. S. A. -ból
 indulhat ki. Rendkívül is. 1. 26. - 49.
 St. Mary's Monastery
 P. O. Box 397
 Morristown, New Jersey
 Zsó, Remoly, Kiti és a többiek, imádás, vigas és
 munkás benediktinus élet folyik a férfi és a női oldalon egyaránt.
 Az illetőknek is, de kongregációnk egészének is nagy nyeresége vol-
 na, ha minél több ifjú rendtartásba lépne, mert kedvűt és lelki, egész-
 seges letéttel. Aként mondok, mert az idősebbek délen éltek és
 szigorú életet, itt az ittenihez való teljes hozzásimulást kíván-
 nak, ami idősebb korban már nehéz. Eredet, hogy a legmodernebb
 Amerikai szemmel szemlélve, mint a kiválóbb munkát, co-
 molyan nem vételek.
 Emellett, az aritágulátja. A többi sőt, aritágulátja sőt munkát
 tartat. Leár, aztán legyen, az összes együtt és így, egy egész
 őket. 1786-1802-ig a jökefűzés és a legmagyobb ^{az egyenlőség} ^{volt} ^{az egyenlőség}
 munkatársak között, az első lépés volt. Kérem, hogy
 en, a fontos szemponttal szemlélve, a társakat. Az én szemem
 esetleges katasztrófa utáni feltámadásra irányul és minden
 abból a szempontból nézve. Aként aritágulátja, Kiti és a
 többiek, hogy a jövő számára mentse, új munkát
 végeznek. Vagy látszik, a munkát is megvárja, míg a
 a munkát nem lesz, sőt a munkát is megvárja, míg a
 Kérem, hogy egyenlően jöve. Itt, és a magyarázat, a legmagyobb egyenlőség
 tényleg, sőt a U. S. A. munkatársai által kinyitva. Kérem

Kelemen Krizosztom főpát úr levele Morristownból Békés Gellért prokurátorhoz,
 1949. január 26., 1. oldal.

Tartalom

Curriculum vitae – számokban és címszavakban	5
Várszegi Asztrik OSB köszöntője	9
Horváth Dori Tamás OSB: Gáspár atya köszöntése	11

A bencésnek

Szentmártoni Mihály SJ

Csóka atyától Gáspár úrig.

Egy barátság kibontakozása három felvonásban15

Borián Elréd OSB

„Közelgő Istenünk elé...” Adventi vigília-himnuszunk

liturgia- és teológiatörténeti háttére és értelmezése29

Az egyháztörténésznek

Beke Margit

Egy kánonjogász főpap és kánonjogász püspöke. Serédi Jusztinián

és Boldog Meszlényi Zoltán kapcsolata levelezések tükrében63

Hatos Pál

A magyar katolikus politika alternatívái 1945 után. Mindszenty József

és Szekfű Gyula (1883–1955) példája79

Horváth József

Végrendeleti adalékok a győri jezsuitáknál működő

vallásos társulatok (kongregációk) történetéhez97

Molnár Antal

A Katolikus Egyház védőbástyái Európa végvidékén127

Somorjai Ádám OSB

„Az én szemem a ... föltámadásra irányul.” Kelemen Krizosztom

főapát (1929/1933–1950) és a bencés alapítási tervek az Újvilágban137

A levéltárosnak

Ásványi Ilona

Az első könyvtárosképző tanfolyam emlékére,

avagy 75 éves múlt a magyar könyvtárosképzés165

Dénesi Tamás	
A levéltáros Czinár Mór	187
Dreska Gábor	
A pannonhalmi konvent hiteleshelyi vonzáskörzetének alakulása a 16. század elejéig	201
Érszegi Géza	
II. Paschalis pápa okleveleiről	211
Fazekas István	
A győri jezsuita kollégium könyvtárának történetéhez	225
Horváth Richárd	
Sopron megye tisztségviselői a késő középkorban (1458–1526)	241
Lőkkös Antal	
Répcse menti faluban születünk. Szemelvények a Pannonhalmán őrzött Guary-levéltár XVII–XVIII. századot érintő gazdag anyagából	255
Solymosi László	
Uros pannonhalmi apát és követársai Itáliában 1225 tavaszán. Két kiadatlan oklevél a Vatikáni Titkos Levéltárból	259
 A görögтанárnak	
Balogh Vilmos Szilárd	
Joannész Philoponosz: eretnek és újtó	285
Gérecz Imre OSB	
Készek vagytok? Mk 10,32–45 narratív elemzése	299
Orosz Atanáz	
A „Boldog férfi” és más monasztikus zsoltárversek a görög Zsoltároskönyvben	317
Schmatovich János	
A Hegyi Beszéd nyolc üdvígérete	331
Tóth Konstantin OSB	
A sziklára épített ház	347
Fazakas Zoltán Márton OPraem	
Thuküdidész: Periklész portréja	355

Szőke Ágnes	
Bűn és bűnhődés, elégtétel és bűnbocsánat a görög-római mitológiában és a kereszténységben	367
A barátoknak	
Áment Lukács OSB	
Himnusz és szekvencia a magyar liturgikus költészetben	373
Deli Gergely	
Stencilvázlat a római alkotmányos berendezkedés fejlődéséről	389
Kukorelli István	
Keresztény értékek az alkotmányban. Van-e keresztény állam?	401
Smuk Péter	
Az Alaptörvény történeti narratívája	411
Keller Péter	
A láthatatlan ember látható arca (Gárdonyi Géza: a Dédapám)	433
Eszes István	
Virtuális tér – valódi üzlet: e-kereskedelem	441
Bálint Csanád	
<i>Pater Casparus mihi tamquam fons fontium habetur</i>	459
A tudományok kedvelőjének	
Bakos Gergely OSB	
Miért s hogyan olvassuk Descartes-ot? Posztkartezianus elmélkedés	479
Tóta Péter Benedek	
Lóvá tett filológia? (Filológiai mintavétel a korai modern angol hitvita természetrajzából: John Frith és Morus Tamás)	497
Bíró Szilvia – Tomka Péter	
A Győr, Széchenyi téri fekete réteg rejtélyei	521
Blazovich László	
Az állatvilág a Budai jogkönyvben	539
Csiba László	
Gondolatok az „önvédelmi” orvostanról	549
Gulyás Balázs	
<i>Continuus interius colloquendi cum Christo</i>	559